

АНОТАЦІЯ

Козяр Г. В. Соціальна відповідальність як імператив правової держави. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова Хмельницької обласної ради, Хмельницький, 2021.

Вперше у вітчизняній науковій літературі на рівні дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії здійснено комплексне дослідження, у якому концептуалізуються сучасні теоретико-прикладні перспективи філософсько-правового дискурсу реалізації соціальної відповідальності як імперативу правової держави, що дало змогу розглядати соціальну відповідальність як круговий процес взаємодії між людиною й державою. Завдяки цьому людина не сприйматиме державу як «диктатора», який щоразу обмежує її, а розумітиме, що держава вживає ті чи ті заходи, зокрема, і для її блага; так людина усвідомить, що у відповідь на свої позитивні дії отримає схвалення держави й суспільства, зробить певні кроки до їх розвитку. Лише правова держава, встановлюючи певні імперативи для громадян, у конкретному випадку вимагаючи соціальної відповідальності, буде готова відповідати перед своїми громадянами.

У дисертаційній роботі використано підхід глобального еволюціонізму, завдяки чому вдалося вивчити соціальну відповідальність людини, суспільства, держави як складову частину загального світового процесу розвитку, де основне місце займає людина та її зв'язок / зв'язки зі світом. Всесвіт є єдиним цілим, який можна співвіднести з людиною, вони обоє розвиваються за однаковими законами. Оскільки соціальна відповідальність як явище не може існувати без людини, яка співвідноситься із всесвітом, то й соціальну відповідальність доцільно розглядати як явище, що функціонує й розвивається за такими ж законами.

У дисертації проведено глибинний аналіз концепту самоуправління, зокрема в його триаспектному та трифункційному (синергетичному,

колективістському та політичному) зрізах, здійснено його порівняння та розмежування з поняттями демократії та самоврядування, виокремлено і проаналізовано двосторонній взаємозумовлювальний зв'язок із феноменом соціальної відповідальності: процес становлення останньої крізь призму реалізації громадою своєї управлінської компетенції, а заразом – настання акме самоуправління (феномену громадянського суспільства) завдяки найвищому рівню соціальної відповідальності – соціальній активності.

Виокремлено світоглядні концепти соціальної відповідальності, до яких запропоновано зарахувати такі: здійснення виховного впливу; виступає засобом правотворення та державотворення; виражає ступінь сприйняття чи несприйняття діяльності держави громадянами; виступає одним із мотивів правомірної і правослухняної поведінки. Сформульовано визначення поняття «темпоральна визначеність соціальної відповідальності», під яким пропонується розуміти універсальну міжрівневу категорію, що виражає період тривання конкретної дії, спрямованої на розв'язання актуальних соціальних проблем, а відтак визначено базові темпоральні принципи соціальної відповідальності у правотворенні та державотворенні (циклічність, адаптивність, комплементарність), які є свідченням подвійної природи темпоральної визначеності соціальної відповідальності у правотворенні та державотворенні (з одного боку, вона (темпоральна визначеність) обмежує певне поняття, явище у часі, встановлюючи для нього певні рамки, а з іншого – дає можливості для розвитку в хронотопі.

Розглянуто антропологічну концепцію соціальної відповідальності, яку запропоновано розглядати як складну динамічну систему знань про соціальну відповідальність та роль у ній людини, суть якої полягає в залученні до соціально відповідальної поведінки щоразу більшої кількості людей та держав задля розв'язання актуальних проблем глобалізованого світу та створення умов для недопущення появи їх в майбутньому. Запропоновано авторський підхід до формулювання елементів механізму гуманізації суспільних відносин крізь призму соціальної відповідальності для виходу із системної соціально-державної кризи, зокрема шляхом лібералізації та інклюзивізації шкільної

освіти, налагодження співпраці між державою та ринком праці, залучення громадян до нормотворчої діяльності, посилення заходів правового виховання – як одного з найбільш гуманних способів формування соціально активної поведінки; екологізації підприємництва та державного управління.

Дослідження соціальної відповідальності як імперативу правової держави за допомогою поєднання загальнофілософських методів і підходів та власне правових дало змогу не тільки дослідити це поняття якнайповніше, а й виявити теоретико-правові проблеми дослідження філософсько-правової парадигми соціальної відповідальності в структурі формувальних засад правової держави. Так, на основі проведеного дослідження ми з'ясували, що такими засадами є: 1) онтологічна (вивчення соціальної відповідальності як феномену суспільного буття); 2) гносеологічна (дослідження темпоральної визначеності соціальної відповідальності); 3) праксеологічна (вплив соціальної відповідальності на правосвідомість, праворозуміння, правову культуру та правову поведінку людини).

Вивчення теоретико-правових проблем дослідження філософської парадигми соціальної відповідальності в структурі формувальних засад правової держави дало змогу з'ясувати стан наукового дослідження соціальної відповідальності як імперативу правової держави та вибрати методологію для подальшого наукового дослідження. Відтак сформульовано визначення поняття «соціальна відповідальність». Соціальна відповідальність – це імператив правової держави, який забезпечує безперервність її функціонування, здійснюючи прямий вплив на соціальну систему суспільства шляхом формування в більшості населення та самої держави усвідомленої готовності брати відповідальність. Оскільки соціальна відповідальність є імперативом правової держави, то вона передбачає взаємну відповідальність держави перед суспільством та суспільства перед державою. Саме взаємна відповідальність людини і держави в соціальній сфері сприятиме розв'язанню багатьох уже наявних у державі й суспільстві проблем (передусім соціального характеру) та допоможе знизити ризики появи нових проблем, пов'язаних з розвитком суспільства й держави.

Обґрунтовано, що онтологія соціальної відповідальності ставить завдання перед дослідником продемонструвати генезу та сутність цього поняття. Ці категорії є напрочуд об'ємними та вимагають аналізу історичних підвалин формування поняття соціальної відповідальності, його феноменологічних ознак, видів, стадій, структури; зв'язку з категоріями справедливості, інтенціональності зокрема крізь призму громадянського суспільства. Ідейним наповненням, а разом і першоджерелом соціальної відповідальності є принцип соціальної справедливості. Суть соціальної справедливості можна визначити як міру залежності і відповідності між взаємними діями соціальних суб'єктів. А розкривається вона крізь призму гносеологічного та аксіологічного компонентів.

Запропоновано до структури соціальної відповідальності зарахувати: а) усвідомлення необхідності діяти у злагоді із суспільними вимогами й нормами як соціальними цінностями; б) усвідомлення своєї соціальної цінності і суспільної ролі; в) передбачення результатів вибору, рішень і дій; г) критичність і постійний контроль за своїми діями; д) прагнення до самореалізації; е) самоаналіз та самооцінка; є) готовність оцінювати свої дії; ж) соціально відповідальна діяльність. Як видається, соціально відповідальна поведінка виникає на одному із завершальних етапів, є ідеальним акмеологічним витвором зрілої індивідуальної чи колективної особи. Щодо рівнів соціальної відповідальності, то їх можна відобразити у вигляді переліку напрямів, перший з яких вказує на особу, що є соціально відповідальною; другий – на того, перед ким особа є соціально відповідальною: за власну персону, за колектив в цілому і кожного окремого члена колективу; третій узагальнює особисту соціальну відповідальність людини як відповідальність за власні поведінкові акти та діяльність, за поведінкові акти та діяльність соціальної спільноти, до якої ця особа активно чи пасивно долучається.

Визначено, що значним поступом у сфері становлення високого рівня та прямування до акме й ідеалу соціальної відповідальності слід вважати феномен самоуправління, що володіє трьома основними групами функцій. Перша з них пов'язана із синергетичним аспектом (охоплює самоорганізацію,

самодіяльність, саморегулювання та самоконтроль); друга стосується суспільної сфери (належність влади колективу, її здійснення колективом безпосередньо або делеговано); третя торкається феномену політичного (всезагальна участь громадян в управлінні, провідна роль представницьких органів влади). Такий стан речей дає підстави стверджувати, що найбільш наближеним до соціальної відповідальності є якраз інститут самоуправління (зокрема локального, громадського), тимчасом як демократія загалом, як вид демократичного режиму, має фоновий, уможливлений характер.

Доведено, що інтенційний компонент соціальної відповідальності чи не найважливіший, позаяк лише внутрішня детермінація соціально відповідальної поведінки свідчить про зрілість суспільства та високий показник соціально відповідальної поведінки. Іntenційною складовою частиною соціальної відповідальності в первісний період було бажання вижити, що виражалося в дотриманні звичаєвих і традиційних норм. Подальший характер взаємодії суб'єктів із власне підпорядкування (слабкий – сильний), змінився у напрямку більш раціонального та інтелектуального підпорядкування (спроможний – неспроможний, справедливо – несправедливо). Іntenціями поведінки та діяльності людини стали передусім доцільність економічна та вигода. Міра й обсяг соціальної відповідальності є не менш вагомими концептами соціальної відповідальності. Вони зіставляються із соціальними нормами (політичними, правовими, моральними) та залежать від місця й ролі людини в житті суспільства. Важливим чинником тут постає критерій усвідомлення особою своїх обов'язків, своєї ролі в бутті суспільства з урахуванням об'єктивних інтересів останнього.

Удосконалено ознаки, які відокремлюють соціальну відповідальність від інших видів відповідальності. Зокрема, виділено такі ознаки: соціальність, актуальність, усвідомленість, ініціативність, імперативність. Відтак можна зробити висновок, що соціальна відповідальність зменшує соціальні ризики, сприяє консолідації суспільства для подолання проблем, що виникають та потребують певних дій насамперед від кожного з членів суспільства.

Набуло подальшого розвитку положення про темпоральну визначеність соціальної відповідальності у правотворенні та державотворенні. Виявлено її безпосередній вплив на правотворення та державотворення як процеси, що розгортаються в часі. Зокрема, встановлено, що часові межі соціальної відповідальності мають вагомe значення для правотворення та державотворення, оскільки: 1) слугують реакцією на вимоги часу; 2) виражають потреби більшої частини суспільства в конкретний історичний проміжок часу; 3) гостро вказують на наявні проблеми у правотворенні та державотворенні; 4) змушують державну владу реагувати на наявні проблеми шляхом прийняття нормативно-правових актів, покликаних усунути конкретні недоліки.

Ключові слова: соціальна відповідальність, цінності, світогляд, людина, громадянин, громадянське суспільство, правова держава, імператив, філософсько-правова парадигма, філософія права.

SUMMARY

Koziar G. V. Social responsibility as an imperative of the rule of law. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of philosophy on a specialty 081 Law. Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law of the Khmelnytskyi Regional Council, Khmelnytskyi, 2021.

For the first time in the domestic scientific literature at the level of the dissertation for the degree of Doctor of Philosophy a comprehensive study was carried out, which conceptualizes modern theoretical and applied perspectives of philosophical and legal discourse of social responsibility as an imperative of the rule of law. and the state. Due to this, a person will not perceive the state as a "dictator" who restricts it every time, but will also understand that the state also takes certain actions for its benefit; in this way a person will realize that in response to his positive actions he will receive the approval of the state and society, will take certain steps towards their development. Only the rule of

law, setting certain imperatives for citizens, in this case requiring social responsibility, will be ready to answer to its citizens.

The dissertation uses the approach of global evolutionism, thanks to which it was possible to study the social responsibility of man, society, state as part of the overall global development process, where the main place is occupied by man and his connection or connections with the world. The universe is a single whole as can be related to man, it both develop according to the same laws. Since social responsibility as a phenomenon cannot exist without a person who relates to the universe, so it is appropriate to consider social responsibility as a phenomenon that functions and develops according to the same laws.

The dissertation provides an in-depth analysis of the concept of self-government, including its three-dimensional and three-function (synergetic, collectivist and political) sections, compares and distinguishes it with the concept of democracy and self-government, identifies and analyzes the bilateral process formation of the latter through the prism of realization by the community of its managerial competence, and at the same time – the onset of acme self-government (the phenomenon of civil society) due to the highest level of social responsibility – social activity.

The ideological concepts of social responsibility are singled out, to which we suggest to carry: realization of educational influence; acts as a means of law-making and state-building; expresses the degree of perception or non-perception of state activity by citizens; acts as one of the motives for lawful and law-abiding behavior. The definition of the concept of "temporal certainty of social responsibility" is formulated, by which we propose to understand the universal interlevel category, which expresses the duration of a specific action aimed at solving current social problems, and, therefore, the basic temporal principles of social responsibility in lawmaking and statehood. , complementarity), which are evidence of the dual nature of the temporal certainty of social responsibility in law-making and state-building (on the one hand, it (temporal certainty) limits a certain concept, phenomenon in time, setting certain limits for it, and on the other – provides opportunities for development chronotope.

The anthropological concept of social responsibility is considered, which is proposed to be considered as a complex dynamic system of knowledge about social responsibility and the role of man in it, the essence of which is to involve more and more people and states in socially responsible behavior. Their appearance in the future. The author's approach to the formulation of elements of the mechanism of humanization of social relations through the prism of social responsibility in order to overcome the systemic socio-state crisis, in particular by liberalizing and inclusive school education, establishing cooperation between the state and the labor market, involving citizens in rulemaking, strengthening legal education – as one of the most humane ways of forming socially active behavior; greening of entrepreneurship and public administration.

The study of social responsibility as an imperative of the rule of law through a combination of general philosophical methods and approaches and legal law allowed not only to explore this concept most fully, but also to identify theoretical and legal problems of philosophical and legal paradigm of social responsibility in the structure of the rule of law. Thus, on the basis of the study, we found that the following principles are: 1) ontological (study of social responsibility as a phenomenon of social existence); 2) epistemological (study of the temporal certainty of social responsibility); 3) praxeological (the impact of social responsibility on legal awareness, legal understanding, legal culture and legal human behavior).

The study of theoretical and legal problems of studying the philosophical paradigm of social responsibility in the structure of the formative principles of the rule of law made it possible to determine the state of scientific research of social responsibility as an imperative of the rule of law and choose a methodology for further research. Yes, we were able to formulate a definition of "social responsibility". Social responsibility is an imperative of the rule of law, which ensures the continuity of its functioning, having a direct impact on the social system of society by involving the majority of the population and the state itself in a conscious willingness to take responsibility for the consequences of their actions. Since social responsibility is an imperative of the rule of law, it presupposes the mutual responsibility of the state to society and society to the state. It is the mutual

responsibility of man and the state in the social sphere that will help solve many existing problems in the state and society (especially social) and will help reduce the risks of new problems related to the development of society and the state.

It is substantiated that the ontology of social responsibility sets the task for the researcher to demonstrate the genesis and essence of this concept. These categories are surprisingly voluminous and require analysis of the historical foundations of the concept of social responsibility, its phenomenological features, types, stages, structure; connection with the categories of justice, intentionality, in particular through the prism of civil society. The ideological content and, at the same time, the primary source of social responsibility is the principle of social justice, which is essentially designed to ensure the latter, this is its vocation. The essence of social justice can be defined as a measure of dependence and correspondence between the mutual actions of social actors reflects in a generalized form the concept of social justice. And it is revealed through the prism of epistemological and axiological components.

It is proposed to include in the structure of social responsibility: a) awareness of the need to act in accordance with social requirements and norms as social values; b) awareness of their social value and social role; c) anticipation of the results of choices, decisions and actions; d) criticality and constant control over their actions; e) striving for self-realization; f) self-report and self-assessment; g) readiness to evaluate their actions; h) socially responsible activities. It seems that socially responsible behavior occurs at one of the final stages, is an ideal acmeological product of a mature individual or collective person. Regarding the levels of social responsibility, they can be reflected in the form of a certain list of areas, among which the first is an indication of a person who is socially responsible; the second indicates to whom the person is socially responsible: for his own person, for the team as a whole and for each individual member of the team; the third generalizes a person's personal social responsibility as responsibility for his own behavioral acts and activities, for behavioral acts and activities of the social community to which this person actively or passively joins.

It is determined that the phenomenon of self-government, which has three main groups of functions, should be considered a significant step forward in the field of becoming a high level and moving towards the acme and the ideal of social responsibility. The first of them is related to the synergetic aspect and includes (self-organization, self-activity, self-regulation and self-control); the second concerns the public sphere (belonging to the power of the team, its implementation by the team directly or delegated); the third concerns the political phenomenon (universal participation of citizens in governance, the leading role of representative authorities). This state of affairs gives grounds to assert that the institution of self-government (including local, public) in particular is the closest to social responsibility, while democracy in general, as a kind of democratic regime, has a background, possible character.

It is proved that the intentional component of social responsibility is perhaps the most important, since only the internal determination of socially responsible behavior indicates the maturity of society and a high rate of socially responsible behavior. The intentional component of social responsibility in the initial period was the desire to survive, which found its expression in the observance of customary and traditional norms. The further nature of the interaction of subjects with their own subordination (weak-strong), rightly or wrongly). The intentions of human behavior and activity were primarily economic feasibility and profit. The extent and scope of social responsibility are no less important concepts of social responsibility. They are compared with social norms (political, legal, moral), and depend on the place and role of man in society. An important factor here is the criterion of personal awareness of their responsibilities, their role in society, taking into account the objective interests of the latter.

The features that separate social responsibility from other types of responsibility have been improved. In particular, the following features are highlighted: sociality, relevance, awareness, initiative, imperative. Based on these features, we can conclude that social responsibility reduces social risks, contributes to the consolidation of society in order to overcome the problems that arise and require certain actions primarily from each member of society.

The provision on the temporal certainty of social responsibility in law-making and state-building has been further developed. Its direct influence on law-making and state-building as processes unfolding in time is revealed. In particular, it is established that the time limits of social responsibility are important for law-making and state-building, because: 1) they serve as a reaction to the demands of the time; 2) express the needs of most of society in a particular historical period; 3) sharply point out the existing problems in law-making and state-building; 4) force the state authorities to respond to existing problems by adopting regulations designed to eliminate specific shortcomings.

Key words: social responsibility, values, worldview, person, citizen, civil society, rule of law, imperative, philosophical and legal paradigm, philosophy of law.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Козяр Г. В. Соціальна відповідальність як імператив правової держави: теоретичні засади наукового дискурсу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 1 (26), т. 2. С. 8–12.

2. Козяр Г. В. Соціальна відповідальність як імператив правової держави: методологія дослідження. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2019. № 4 (66). С. 213–217.

3. Козяр Г. В. Імплементація світоглядних концептів соціальної відповідальності в правове виховання громадян. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2020. Вип. 62. С. 359–364.

4. Козяр Г. В. Аксіологічний вплив соціальної відповідальності на подолання суспільно-політичної кризи в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 6, vol. 1. С. 208–212.

5. Козяр Г. В. Соціальна відповідальність як правова категорія громадянського суспільства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 333–336. URL: http://lsej.org.ua/1_2021/85.pdf.

6. Blikhar M., Mykhalitska N., Vereskliia M., Komarnytska I., Koziar G. Financial security of the state: international experience in the study of institutional

and legal causes of crisis phenomena in the economy. *Financial and credit activity-problems of theory and practice*. 2021. Vol. 37, т. 2. S. 426–437.

7. Козяр Г. В. Методологічна характеристика соціальної відповідальності як імперативу правової держави. *Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 11–12 груд. 2020 р.). Одеса, 2020. С. 14–17.

8. Козяр Г. В. Філософсько-правовий контент соціальної відповідальності. *A new task of legal science in Ukraine and in the countries of the European Union: International scientific and practical conference: Conference proceedings, December 17–18, 2020*. Arad, 2020. P. 57–61.